

ВСТУП

Історія як наука розпочинається з появи писемності, перших державних утворень і цивілізацій. Однак це лише формальні ознаки нової доби, сутність явищ захована глибше – в рушійних силах розвитку суспільства і культури, в характері самої людини (її психології, системі цінностей, моралі тощо).

Епоха, яка є предметом вивчення курсу “Культурна антропологія: походження людини і суспільства”, майже повністю вкладається в час доісторії – дописемного етапу розвитку людства, з переважно привласницькими формами господарства. Доісторія в багатьох аспектах відрізняється від історії, що є наслідком значної відміни її предмету і особливостей джерельної бази. Оскільки писемні джерела не можуть бути використані при написанні основ доісторії, то відповідно використовуються наукові свідчення інших дисциплін, як природничих (геологія, палеогеоморфологія, палеонтологія, палеобіологія та ін.) так і гуманітарних (археологія, антропологія, етнологія, філософія, мовознавство та ін.).

Характер джерельної бази дає підстави розглядати курс доісторії під кутом зору культурної антропології – появи, становлення і розвитку первісної людини/людства у контексті її природного і культурного оточення, починаючи від найдавніших часів до появи перших держав і цивілізацій – вивчення найдавніших періодів людства на основі синтезу даних палеоантропології, палеоархеології та палеоетнології.

Головний соціальний критерій первісності полягає в тому, що цей період людства був безкласовим і позадержавним. А це означає, що усі члени громади знаходилися в однаковому правовому і економічному становищі до засобів виробництва і природних ресурсів. Не було спеціалізованого апарату влади та управління. Крім того, первісне суспільство мало низьку чисель-

ність і невелику щільність населення; відрізнялося значною автономією роду і сім'ї, підвищеною роллю кровної спорідненості, відсутністю чи початковими формами поділу праці та ін. Усі ці особливості накладають відбиток на методику вивчення та аналіз джерельного матеріалу.

Антропологія (від грецького *antropos* – людина і *logos* – розум, знання) – наука про походження і розвиток людини, її фізичні та духовні якості. У різних країнах світу у цей термін вкладаються різні поняття і він має неоднакове значення.

У багатьох країнах Західної Європи антропологію вважають переважно гуманітарною наукою, яка вивчає людину у соціальних, культурних і фізичних аспектах. Підрозділами антропології є етнологія, анатомія, фізіологія та антропогенез. Фізична антропологія вивчає генетику людини, морфологію тіла та його фізичні характеристики, пристосування, адаптацію до навколишнього середовища. Наприклад, французька школа відводить антропології особливе місце в системі соціології, а в англосакській школі вона є багатогалузевою дисципліною, що включає антропобіологію, соціальну і культурну антропологію, етнолінгвістику та доісторичну археологію. Іноді під культурною антропологією розуміють лише соціальну антропологію (сімейну, політичну, побутову культуру).

В російській науці використовують термін “соціо-культурна антропологія”. Предмет культурної антропології частково перетинається з археологією, етнографією та власне антропологією. В Україні антропологію розглядають, переважно, як біологічну дисципліну – науку про фізичний вигляд, структуру, анатомію, організацію людини та її расогенез.

Існують також визначення, що культурна антропологія – це різновид філософської ан-

тропології як вчення про природу (сутність) людини у широкому значенні цього терміну. У вузькому розумінні – це вчення про людину як творця і носія культури, про взаємозв'язок людини і культури [Хоруженко, 1997]. За іншими авторами, культурна антропология – це наука, яка вивчає матеріальну і духовну культуру людини впродовж усієї її історії і дотепер, досліджує розвиток суспільних та етнічних відносин [Тегако, Саливон, 1997].

Отже, культурна антропология є дуже широкою синтетичною наукою, яка узагальнює результати досліджень низки дисциплін (археології, антропології, етнографії, історичного мовознавства, мистецтвознавства, філософії та ін.), що вирішують конкретні проблеми походження і розвитку людини та її культури.

Метою курсу “Культурна антропология: походження людини і суспільства” є ознайомлення студентів з основними характеристиками і загальними принципами вчення про походження людини, становлення її антропологічного вигляду, зародження і розвиток економічних та суспільних відносин, формування духовних засад (мистецтво, наука, релігія), про причини і рушійні сили формування держави.

Головну увагу зосереджено на ранніх етапах антропогенезу – виділенні людини із тваринного середовища і становленні її антропологічного фізичного вигляду, оскільки саме в цій сфері за останні десятиліття пройшли кардинальні зміни, що викликано лавиною нових палеоантро-

пологічних відкриттів на африканському континенті, в Європі, Азії, Австралії. Сьогодні кожен рік вчені відкривають нові й нові рештки пра-людей (гомінідів) і ранніх людей, нові стоянки і нові артефакти, які суттєво корелюють загальну схему антропогенезу. На час виходу в світ кожен такий посібник стає “застарілим” як за новизною матеріалів, так і аналізом свіжих концепцій.

Інші питання культурної антропології, що належать до часу “неолітичної революції” – становлення нових форм господарства, соціальних і духовних відносин – загалом розвитку традиційної культури у період розкладу первісного ладу, подані в реферативній, інколи тезисній формі. У трактуванні цих питань не відбулося суттєвих змін, якщо не вважати гостріших розбіжностей між старою марксистською схемою стадіального розвитку і новітньою концепцією регіональних особливостей.

Питання історії дослідження різних аспектів культурної антропології, її історіографії, наукових шкіл і напрямків, загалом методологічних та методичних засад подані також дуже узагальнено у зв'язку з тим, що ці проблеми є предметом окремого наукового аналізу (що не входить до завдань посібника).

Вивчення підготовленого курсу розширить кругозір молодих істориків при умові опрацювання значної кількості спеціальної літератури. Власне у цій сфері відчувається нестача наукової продукції українською мовою. Пропонована книга певною мірою заповнює цю прогалину.